

A könyvtár mint menedék*

Három tételben, három érintettség keretében szeretném gondolataimat elmondani. Ez a három szál összefonódik személyes és szakmai életemmel, valamint kapcsolódik a mai megemlékezésekhez is. Életünket családi, emberi viszonylatok, döntések és választások, emlékek szövik át. Az utánunk jövő nemzedék történelmi ismereteit befolyásolhatjuk, akár a hallgatásunkkal, a szándékos felejtéssel vagy újra és újra elmondott emlékeinkkel, vagy örökölt emlékekkel, történetekkel. A múlt kutatásával, feltárásával, a kérdésekkel, a lehetséges válaszokkal, a miért megértésével elősegíthetjük, hogy ismereteink minél tudatosabbak legyenek arról, milyen eszmék, történelmi események, döntések alakították akár a szűk család, akár a könyvtáros szakma, akár a nemzet sorsát.

Első tétel: személyes érintettség

1956-ban hétéves voltam, a Lipótvárosban laktunk, közel olyan épületekhez, amelyekben heves harcok is dúltak. Sűrű volt a fegyverropogás, tankokat, félig összedőlt házakat láttam én is, amikor már kimentünk a házból, feljöttünk a pincéből. Nagymamám sorba állt kenyérért. A *Szamárköhögés* című film egyik híres jelenete, amikor Tőröcsik Mari az átlótt kenyeret viszi haza, olyan, mintha velünk történt volna. Már november 4-e után hallgattuk az üzeneteket a Szabad Európa Rádióból. Édesapám is üzent Melbourne-ből, hogy menjünk ki utána Amerikába, mert még decemberben a tíz éven alulia-kat és az ötven éven felülieket családgyesítés miatt kiengedik. Édesanyám majd később jön utánunk. De szó sem lehet róla, „itt élned s halnod kell”. Édesapám az olimpiai csapat egyik vezetője volt, most látom az ötvenedik évfordulóra bemutatott filmekben, amint emlékezik arra, hogy szaladt a golyók között az útlevelekért, a formaruhákért, és milyen viták dúltak a csapat tagjai között a Prága melletti táborban. Látom a

* Elhangzott a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1956-ra emlékező ünnepi konferenciáján, 2006. október 25-én az Országos Széchényi Könyvtárban.

régi felvételeket a tévében: harminchárom évesen ott ül Hegyi Gyula mellett az elnökségben az olimpiai eskütételen. Én erről eddig jóformán semmit nem tudtam, erről nem beszéltek, arról sem, hogy mi volt vele Amerikában 1957 tavaszáig, amikor visszajött, és újra testnevelő tanár lett. Minden évben mesélek viszont a most kilencéves Luca unokámnak ötvenhatról, a családi történetekről egyre többet, hogy ne felejtünk, és ne legyenek fehér foltok a család életében sem.

Második tétel: a szakma érintettsége

„Minden valamirevaló intézmény, de szakma életében is a kerek évfordulók nagyszerű lehetőséget kínálnak arra, hogy az érintett, a jubiláló – visszanezve múltjára – megcsinálja a maga történetét, és egyúttal felmutassa környezetének, megszólítsa a társadalmat, s vele mintegy elbeszélgetve visszajeleztesse: tudnak róla, ismerik jelentőségét, értékeit és számolnak vele a jövőben is”. (Gerő Gyula: *Évfordulók ürügyén a hétköznapi könyvtártörténet-írásról*. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. december, 17. p.)

A hetvenes évek elején kezdtem a könyvtárosi pályámat, amikor elsőként egy országos nehézipari tervező vállalat műszaki könyvtárában dolgoztam. Ott találkoztam több olyan kollégával vagy könyvtárba helyezett mérnökkel, akikről lassan-lassan kiderült, hogy vagy származásuk miatt kerültek erre a pályára, vagy magas rangú katonaként szolgáltak a háborúban, és néhány börtönév vagy orosz fogság után újra igényt tartottak a szakértelmükre. Volt olyan munkatársam, akinek olyan gyalázatosan alacsony volt a nyugdíja, hogy néhány évig még hetvenévesen is a könyvtárban adtak neki munkát, fordítást, szemlézést, de időnként szakmai tanácsért is megálltak az íróasztala mellett a tervezők.

Az ötvenes évektől a nyolcvanas évekig első-sorban Budapesten a tudományos és a szakkönyvtárakban, de valószínűleg vidéken is nagyon sok olyan könyvtárba helyezett, befogadott értelmiséggel vagy más lehetőség híján könyvtári pályát választó szakemberrel dolgozhattunk együtt, akiket nem mindig saját választásuk hozott az intézményekbe. Ha szóba kerül ez a téma, mindenkinek volt, van egy története egy vagy több könyvtárosról, politikában, tudományban nevesebb vagy azóta ismertté vált hajdani kollégáról. Igazgatók-

ról, vezetőkről, akik segítettek vagy felsőbb utasításra alkalmazták a történeteink szereplőit.

Könyvtárakba helyeztettek vagy segítettek sok mindenkit. Talán azért, mert a könyvtár olyan munkahely volt, ahol kevésbé „árthattak”, találkozhattak az ifjúsággal, nagyobb közösséggel, mint ha tanítottak volna, és olyan nagy fizetés sem volt. Éppencsak meg lehetett élni belőle. Viszont felsőbb tanulmányokat végeztek, jól beszéltek nyelveket. Legtöbbször szakkönyvtárakban, dokumentátorként dolgoztak, fordítottak, szemléltek. Hol vannak már ezek a dokumentációs központok vagy vállalati könyvtárak? (Az ezekre a kérdésekre adandó válaszok adatainak kutatása, elemzése is hiányzik még.)

Alig találunk olyan dokumentumot, leírást, tudományos vagy kevésbé tudományos dolgozatot, ami ezt a könyvtárak és a könyvtárosok életében annyira egyedi, érdekes és történelmi időszakot feldolgozná. Természetesen ez a kijelentés nem teljesen igaz, hiszen egyre több könyvtártörténet születik, amely ezt az időszakot is feldolgozza, vagy nekrológók emlékeztetnek nagy könyvtárvezető egyéniségekre cselekedeteire ebben az időszakban. (Mint Bánhegyi Zsolt megemlékezése Rózsa György temetésén.)

Az iskolai könyvtárosok is listába veszik azokat, akik politikai, származási vagy más okokból kerültek a könyvtárba, és tevékenységükkel emlékeztetést alkottak ezen a munkahelyen is.

Miután az ötvenes és hatvanas évekről egyre több dokumentumkötet, visszaemlékezés jelenik meg, egyre többször találkozhatunk olyan rövid mondatokkal vagy hosszabb megemlékezésekkel, amelyekben a könyvtár mint munkahely előfordul. Néhány példa véletlenszerűen, nem is a legismertebbek közül: Györe Balázs édesapjáról írt dokumentumregényei, Révész Sándor Gimes Miklósról szóló dokumentumkötetében egy mondat, Pető Andrea Rajk Júliáról szóló könyve, Maléter Pálné Gyenes Judith, Vásárhelyi Miklósné visszaemlékezései s még sok név, történet ismert és kevésbé ismert könyvtárosokról, könyvtárban menedéket vagy munkahelyet találókról. Össze kellene gyűjteni az emlékeket és a dokumentumokat. Feltáratlanok az emlékek, feltáratlan a háború és a rendszerváltás közötti időszak könyvtárostörténete.

Gyáni Gábor a Kritika 2006 szeptemberi számában megjelent *Emlékezés és felejtés* című tanulmányában elsősorban a történelmi traumák

szempontjából elemzi az emlékezés és a felejtés összefüggéseit, de elgondolkodtató számunkra is, hogy a múlt kutatása és a múltból való beszélgetés ugyanolyan fontos. Sokféle eltérő történet van, sokféle hang. Beszéljünk róla, az emlékeket egyeztessük, a közös elemeket emeljük ki, írott kultúra készüljön belőle. Erősíti az identitástudatot.

„Az emlékezet választás: meg kell találni a kritériumokat, hogy a kapott információk közül választani lehessen, és ezek a kritériumok, legyenek tudatosak vagy sem, minden valószínűség szerint orientálják majd a múlt felhasználását.” Aminek viszont nem a megemlékezés, hanem a történelmi megértés a legszereplősebb módja.

Felhívás

Szeretnék felhívást intézni a könyvtárosokhoz, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervezeteihez, hogy gyűjtsük össze történeteinket, keressük meg a dokumentumokat, a sorokat a dokumentumokban, az oldalakat a kiadványokban, a megemlékezéseket az ötvenes évekről, ötvenhat és a kádári korszak hatásáról a könyvtárakban. A politika hatását keressük meg a könyvtáros sorokban.

Kezdetben hozzunk talán létre egy adattárat, egy blogot, amelyben a különálló történetek, még ha elég eklektikusan is, de összerendeződnek. Talán lesz hamarosan olyan ambiciózus idősebb vagy fiatalabb könyvtáros, kutató, aki megírja, összegzi, strukturálja az írásos és szóbeli emlékeket, emlékeinket.

Némi szarkazmussal azt is mondhatnánk, hogy kevés olyan időszak volt, amikor annyi kiváló ember is dolgozott könyvtárakban. Könyvtárvezetők kevesen lehettek, meghatározó pozícióba nem kerülhettek, de hatásuk, az életük története, példamutatásuk emberileg és szakmailag is nagy hatással volt. (Talán ez is téma lenne egy tanulmányhoz.)

Harmadik tétel: a KSH Könyvtár érintettsége

Füzéki István

A KSH Könyvtárában ötvenhat augusztusában még kezdő könyvtáros gyakornokként az állományellenőrzési naplóban olvasható Füzéki István aláírása. Még néhány hónapig élt utána,

majd eltűnt, valószínűleg megölték. Az állományellenőrzésben vele párban dolgozó egyetemi hallgató – most KSH-nyugdíjas – még látta november másodikán, aztán nem volt több hír. Horváth Tibor visszaemlékezése az utolsó történet Füzéki Istvánról. Senki nem tudja, mi történt. Most került elő egy dokumentum, amelyben a könyvtár vezetője 1956 decemberében kéri a gazdasági osztályt, hogy Füzéki Istvánt a személyi állományból töröljék, bár haláláról sem az orosz, sem a magyar hatóságok nem tudnak, börtönbe sem került. Nincs sírja, neve sem szerepel a megemlékezés falán.

Bibó István

Bibó Istvánnak a KSH Könyvtárában töltött nyolc évről már elég sok dokumentum, visszaemlékezés megjelent. De még bőven akad fehér folt, s él néhány volt kollégája, akit nem kérdeztünk meg, aki még hozzátehet a történetekhez.

Bibó István maga is részletesen írt a könyvtárban töltött éveiről, benyomásairól, tapasztalatairól. A Dányi Dezsővel, a könyvtár akkori igazgatójával készült interjúk is sokat elárulnak oda-kerülése körülményeiről, kettőjük kapcsolatáról. Huszár Tibor több interjút készített Bibó Istvánnal és Dányi Dezsővel is, ezek szintén érintik a könyvtárban töltött időszakot.

1951 és 1957 között az Egyetemi Könyvtár tudományos kutatója volt, majd börtönből való szabadulása után, 1963-ban kapott állást (Kállai Gyula és mások közbenjárására) a könyvtárban. 1971-ben saját kérésére ugyan, de informális nyomásra nyugdíjba ment.

A KSH elnöke a könyvtárban való belépésekor Péter György volt (halálának körülményei nem tisztázottak a mai napig sem, de ez egy másik történet), majd Huszár István, aki előtte elnökhelyettesi rangban volt.

Bibó 1965 és 1974 között írta meg *A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai* című hatalmas tanulmányát. (Először 1976-ban angolul jelent meg, magyarul csak 1984-ben).

Az alábbiakban csak egy-két, a visszaemlékezésekből kiragadott idézettel szeretnék megemlékezni Bibó István KSH Könyvtárban töltött éveire.

Dányi Dezső visszaemlékezése:

„De örökké sajnálni fogom, bevallom neked tisztességesen, hogy Bibóval szemben nem vol-

tam keményebb és erőszakosabb, és hagytam, hogy adminisztráljon. Menetrendszerűen megszervezett kutatásba kellett volna beállítanom. Ez volt a hiba, de az is lehet, hogy így a könyvtár és feladatköre azilum jellege megvédte Bibót, hogy voltak kísérletek, hogy referáljak arról, Bibó kivel beszélget a folyosón...” (Korall, 2001. tavasz-nyár, 17–18. p.)

Én csak azt láttam, hogy a KSH Könyvtára lent a földszinten, meg az alagsorban azilummá, menedékhellyé vált. Begyűjtötték Bibót, lerendelték oda azt, aki politikailag egy kicsit kellemetlen színezetű volt, leküldték oda a belvárosi főorvos úr lányát. [...] Hála istennek folyékonyan beszélt franciául és németül, intelligens nő volt, tehát jól lehetett használni.” (Melegh Attila – Óri Péter: Azilum, beszélgetés Dányi Dezsővel. In: Demográfia, 2000. 4. sz. 531–532. p.)

„Könyvtárosságom első időszakát, négy esztendő, a teljes buzgalom jellemezte: nemcsak a fent említett (gyarapítás, nemzetközi csere) munkát végeztem, hanem ráadás-munkában elvállaltam egy nagy nemzetközi statisztikai és közigazgatási anyagot [...] tartalmazó pinceraktár rendbe hozását. [...] Volt, hogy szinte motollaszerű kézmozdulatokkal szortíroztam nagy könyvrakásokat úgy, hogy egyszerre öt-hat ember rakta elém a rendezetlen [...] anyagot, és büszke voltam rá, hogy én, aki minden könyvet kézbe vettem, megemeltem, később fáradtam el, mint ők...” Interjú Bibó Istvánnal. In: Válogatott tanulmányok, 4. kötet. 714. p.)

Befejezésül

A könyvtárak történetének külön fejezete a könyvtárosok története, ezen belül is ennek a negyven évnek a története. Meg kell keresnünk a válaszokat a miértekre. Miért kerültek annyian könyvtárba, és miért volt menedék vagy valóban az volt-e? Kik, hogyan, miért, meddig...?

Még nem is beszélünk a politikusként megbukott, megbuktatott régi kommunistákról, akik közül sokaknak szintén egy könyvtár volt az utolsó munkahelyük. De ez egy másik történet, bár nem összefüggés nélkül való.

Az előadásomnak eredetileg hosszabb címet szántam volna: „A könyvtár mint kényszerlakhely, átmeneti szállás, csendes otthon és menedék”. Lássunk neki a régi szállások felkutatásának!

Bátonyi Viola